

RIBOTO VALSTYBĖS IMUNITETO DOKTRINA IR JOS TAIKYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE

Doktorantė Kristina Balevičienė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės ir
Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 69
Elektroninis paštas tek@ltu.lt

*Pateikta 2004 m. rugsėjo 14 d.
Parengta spausdinti 2004 m. spalio 20 d.*

Pagrindinės sąvokos: valstybės imunitetas, riboto valstybės imuniteto doktrina, jurisdikcija, *Acta jure imperii* ir *acta jure gestionis*.

S a n t r a u k a

XX a. antroje pusėje dauguma pasaulio valstybių atsisakė absoliutaus valstybės imuniteto ir savo įstatymuose ir teismų praktikoje įtvirtino riboto valstybės imuniteto doktriną. Remiantis šia doktrina, valstybė privatinuose teisiniuose santykiuose dalyvauja lygiais pagrindais su kitais asmenimis ir imunitetu nesinaudoja.

Lietuvos Respublikos 1964 m. redakcijos civilinio proceso kodeksas įtvirtino absoliutaus valstybės imuniteto doktriną, kadangi pareikšti ieškinį užsienio valstybei, jį užtikrinti ir nukreipti išieškojimą į užsienio valstybės turtą buvo galima tik kompetentingų užsienio valstybės institucijų sutikimu. Ši teisės norma – tai TSRS laikų palikimas, nebeatitikęs pasikeitusių visuomeninių santykių ir pasikeitusios politinės ir ekonominės nepriklausomos Lietuvos santvarkos.

1998 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė nutartį civilinėje byloje V. Stukonis prieš JAV ambasadą, kurioje įtvirtino riboto valstybės imuniteto principą. Šioje nutartyje buvo nurodytos pagrindinės riboto valstybės imuniteto doktrinos gairės, tokios kaip valstybės veiksmų skirstymas į *acta jure gestionis* ir *acta jure imperii*.

Tačiau Lietuvos Respublikos teismų praktika valstybės imuniteto teisinio reglamentavimo srityje kol kas yra negausi. Tik trys civilinės bylos pasiekė Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, todėl Lietuvos teismai dar nesucidūrė su daugeliu riboto valstybės imuniteto doktrinos taikymo problemų, su kuriomis teko susidurti kitų valstybių teismams.

Šiame straipsnyje trumpai apžvelgiama riboto valstybės imuniteto doktrinos raida, nurodomos pagrindinės šios doktrinos taikymo problemos, su kuriomis susidūrė kitų valstybių teismai, taip pat nurodomi šių problemų sprendimo būdai. Straipsnyje taip pat analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, pateikiami siūlymai, kaip tobulinti esamą teisinį reglamentavimą.

Bendrieji riboto valstybės imuniteto doktrinos klausimai

Tarptautinės viešosios teisės kontekste valstybės imuniteto teisė – tai visuma teisės principų ir normų, kuriomis remiantis užsienio valstybė gali reikalauti netaikyti savo atžvilgiu kitos valstybės jurisdikcijos [1]. Sąvoka „jurisdikcija“ vartojama plačiaja prasme ir reiškia valstybės įstatymų leidžiamąją, teisminę ir vykdomąją valdžias. Lietuvos tarptautinės privatinės teisės doktrinoje išskiriamos šios keturios sritys, kurias apima valstybės imunitetas [2]: imunitetas užsienio valstybės teisės galiojimui, imunitetas užsienio teismų jurisdikcijai¹, imunitetas ieškinio užtikrinimo priemonėms (laikinosioms apsaugos priemonėms), imunitetas užsienio teismų sprendimų priverstiniam vykdymui. Valstybės imuniteto principas yra kildinamas iš valstybių suvereniteto ir dažnai yra vadinamas suverenaus imuniteto principu [3]. Iki XX a. pradžios vyravo absoliutaus valstybės imuniteto doktrina, kuri nepripažino jokių valstybės imuniteto apribojimų. Tai reiškė, kad nebuvo jokios galimybės pareikšti ieškinį užsienio valstybei kitos valstybės teisme, jau nekalbant apie sprendimo vykdymo nukreipimą į užsienio valstybės turtą, esantį kitoje valstybėje. Tačiau besivystant pasaulio ekonomikai ir valstybėms vis aktyviau dalyvaujant tarptautinėje prekyboje, absoliutaus imuniteto doktrina jau nebetenkino ekonominių santykių dalyvių poreikių ir jos laipsniškai buvo atsisakyta riboto (arba funkcinio) imuniteto doktrinos naudai.

Remiantis riboto valstybės imuniteto doktrina valstybė naudojami imunitetu tik viešosios teisės normų reglamentuojamuose teisiniuose santykiuose (*acta jure imperii*), o privatinuose teisiniuose santykiuose (*acta jure gestionis*) valstybė dalyvauja tokiais pat pagrindais, kaip ir kiti šių santykių dalyviai. Kalbant apie valstybės imunitetą nuo priverstinio teismo sprendimo vykdymo, remiantis riboto imuniteto doktrina, išieškojimas yra galimas tik iš turto, kuris nėra naudojamas atliekant viešąsias funkcijas. Galima konstatuoti, kad iki šiol būtent tokios riboto imuniteto doktrinos laikosi civilinės teisės sistemos valstybės². Šiose valstybėse minėta doktrina buvo sukurta municipalinių teismų, priimant sprendimus civilinėse bylose, kuriose užsienio valstybėms buvo pareikšti ieškiniai. Tačiau šios valstybės susidūrė su sunkumais priskiriant tam tikrą teisinį santykį viešosios arba privatinės teisės sferai, kadangi nors pats skirstymas į *acta jure gestionis* ir *acta jure imperii* yra logiškas ir pagrįstas, tačiau pagrindinė problema yra kvalifikuoti atitinkamą teisinį santykį kaip priklausantį vienai arba kitai kategorijai.

Kaip buvo minėta anksčiau, riboto imuniteto doktrinos taikymo pagrindas yra valstybės veiksmų skirstymas į *acta jure gestionis* ir *acta jure imperii*. Bendrosios teisės tradicijos valstybėse šis skirstymas dažnai yra įvardijamas kaip skirstymas į valstybės suverenius ir komercinius veiksmus. Tačiau teisės literatūroje [4] vyrauja nuomonė, kad šis skirstymas yra pernelyg nekonkretus, priklausantis nuo asmens, priskiriančio tam tikrą valstybės veiksmą pirmai arba antrai veiksmų grupei. Pateikus ieškinį teismui, kuriame kaip atsakovė yra nurodyta užsienio valstybė arba jos institucija, teismas sprendžia, ar valstybė turi imunitetą nuo teismo jurisdikcijos. Taigi būtent teismas turi diskrecijos teisę nuspręsti, ar ginčas kilęs iš viešojo, ar iš privatinio teisinio santykio. Akivaizdu, kad konkretūs ir aiškūs kriterijai, kuriais remiantis būtų galima išspręsti šį sudėtingą klausimą, yra palikti formuoti teismų praktikai, o tai reiškia, kad tik nuo atsitiktinumo (t.y. tam tikro ginčo kilimo) priklauso, ar teismas turės spręsti tam tikrą ginčą bei nustatyti tam tikro teisinio santykio prigimtį. Be to, teismo sukurtas precedentas galės būti pritaikytas tik bylose, kuriose toks pat *ratio decidendi*, taigi gana retai.

Būtina pažymėti, kad teismas, pats priskiriantis valstybės veiksmą prie *acta jure gestionis* ar *acta jure imperii*, gali būti veikiamas ir politinių veiksmų, tokių kaip teismo vietos

¹ Imunitetas nuo jurisdikcijos prof. V. Mikelėno vadovėlio „Tarptautinės privatinės teisės įvadas“ 147 p. yra prilyginamas negalėjimui pareikšti ieškinio užsienio valstybei be jos kompetentingų institucijų sutikimo, tačiau tai nėra visiškai tikslus prilyginimas.

² Pvz., Vokietija, Prancūzija, Šveicarija, Švedija, Italija, Ispanija ir t. t.

valstybės siekis palaikyti gerus santykius su užsienio valstybe – atsakove¹. Situacija keičiasi, jei teismas, sprenddamas civilinę bylą, kurioje kaip atsakovė yra patraukta užsienio valstybė, gali remtis tarptautine sutartimi (konvencija) arba nacionaliniu įstatymu, įtvirtinančiu konkrečius kriterijus, padedančius nuspręsti, ar užsienio valstybė gali remtis imunitetu nuo forumo valstybės jurisdikcijos, ar ne. Tokiu atveju teismui reikės išsiaiškinti reikiamas (nebūtinai visas) bylos aplinkybes ir nustatyti, ar egzistuoja tam tikras kriterijus, kuriam esant valstybė negali remtis imunitetu nuo teismo jurisdikcijos. Teismas nebus saistomas jokių politinių aplinkybių ir galės vertinti tik teisinius argumentus, o teisinių santykių dalyviai iš anksto galės prognozuoti ginčo baigtį.

Bendrosios teisės tradicijos valstybės, susidūrusios su būtinybe taikyti riboto valstybės imuniteto doktriną, viena po kitos priėmė nacionalinius įstatymus, kuriuose detalai reglamentavo kriterijus, kuriems esant valstybė negali remtis imunitetu nuo teismo jurisdikcijos, taip pat atvejus, kai galimas teismo sprendimo vykdymo nukreipimas į užsienio valstybės turtą. 1976 m. tai padarė JAV – priėmė Užsienio suverenių imunitetų aktą², sutrumpintai vadinamą FSIA, 1978 m. šiuo pavyzdžiu pasekė Didžioji Britanija – priėmė Valstybių imuniteto aktą³, 1982 m. analogiškai pasielgė Kanada⁴. Galime teigti, kad priimdamos šiuos įstatymus minėtos valstybės siekė šių tikslų: pirma, kodifikuoti riboto imuniteto teoriją; antra, depolituoti imuniteto klausimus, trečia, sukurti proceso teisės normas, kuriomis remiantis būtų galima spręsti procesinių dokumentų įteikimo užsienio valstybei, laikinųjų apsaugos priemonių (pvz., banko sąskaitos arešto) taikymo užsienio valstybei, teismo sprendimo vykdymo klausimus; ketvirta, pašalinti nenuoseklumą, egzistavusį taikant riboto imuniteto teoriją imunitetui nuo teismo jurisdikcijos ir imunitetui nuo teismo sprendimo vykdymo [3, p. 218–222].

Ir bendrosios, ir civilinės teisės tradicijos valstybės, taikydamos riboto valstybės imuniteto teoriją, susidūrė su panašiomis problemomis, tačiau dažnai sprendė jas skirtingais būdais.

Visų pirma civilinės teisės tradicijos valstybės, atsižvelgdamos į teismų praktiką, siekė nustatyti skirtumą tarp valstybės kaip suvereno ir valstybės kaip „pirklio“ veiksmų, o bendrosios teisės tradicijos valstybės, savo įstatymuose įtvirtinusios „komercinio sandorio“⁵, „komercinės veiklos“⁶ sampratą, kartu nurodė konkrečius šių sąvokų pavyzdžius, tačiau būtina pažymėti, kad ir šiuo atveju detalesnis apibrėžimų aiškinimas ir taikymas yra paliktas teismams [5]. Visais atvejais susiduriama su problema, ar sprendžiant dėl to, ar sandoris arba veikla yra komerciniai, būtina atsižvelgti į jų prigimtį ar jų tikslą [6, p. 15]. Galime pateikti klasikinį pavyzdį, iliustruojantį šią problemą, – valstybė užsako ir įsigyja didelį kiekį batų savo kariuomenei. Jei šį sandorį vertintumėm pagal jo tikslą – aprūpinti kariuomenę – turėtumėm pripažinti, kad sandoris nekomercinis, nes jokios komercinės naudos juo nesiekama. Tuo tarpu jei sandorį vertintumėm pagal jo prigimtį – kaip pirkimo-pardavimo sutartį – neabejotinai pripažintumėm jį komerciniu. Pažymėtina, jog laikomasi vienos nuomonės, kad sprenddami šią problemą teismai turi imti domėn sandorio prigimtį, o ne jo pobūdį [6, p. 16–17].

Antra, visos valstybės susidūrė su valstybės imuniteto problema tuo atveju, jei ginčas kilo iš delikto. Civilinės teisės tradicijos valstybės šią problemą sprendžia tradiciškai – remdamosios *acta jure gestionis* arba *acta jure imperii* skirstymu, tuo tarpu bendrosios teisės tradicijos valstybės savo įstatymuose nenumato galimybės valstybei remtis imunitetu, jei deliktas buvo įvykdytas atliekant viešosios teisės reguliuojamus veiksmus [7, p. 60, 88], bet

¹ Tai, kad ne tik teismas, bet ir kitos valstybės institucijos gali būti veikiamos politinių veiksmų, patvirtina JAV praktika, kai, kol buvo priimta FSIA, Valstybės departamentas turėjo teisę, gavęs užsienio valstybės peticiją, nurodyti Generaliniam prokurorui įteikti teismui, nagrinėjančiam bylą, nuomonę dėl imuniteto, ir ši nuomonė teismui buvo privaloma.

² Autentiškas pavadinimas „Foreign Sovereign Immunities Act“.

³ Autentiškas pavadinimas „State Immunity Act“.

⁴ 1979 m. tokį įstatymą priėmė Singapūras, 1981 m. – Pakistanas ir PAR.

⁵ Žr. Didžiosios Britanijos valstybių imuniteto akto 3 straipsnį.

⁶ Žr. JAV FSIA 1605 straipsnį.

nustato labai griežtą teisingumo taisyklę – deliktas turi būti įvykdytas forumo valstybėje¹. Taigi labai svarbu pažymėti, kad tai yra bene vienintelis nukrypimas nuo tradicinio *acta jure gestionis* – *acta jure imperii* skirstymo, kurį naudoja civilinės teisės tradicijos valstybės.

Trečia, valstybė labai dažnai veikia per savo padalinius, įmones, kitus struktūrinius vienetus. Tokiu atveju labai svarbu nuspręsti, ar šie vienetai gali naudotis imunitetu, jei taip, kokius kriterijus jie turi atitikti. Bet valstybės ir čia nuėjo ne tuo pačiu keliu. Didžioji Britanija imunitetą atskiram juridiniam asmeniui (atskirumas šiuo atveju suprantamas kaip civilinio procesinio veiksnio turėjimas) suteikia tik tuo atveju, jei šis asmuo įrodo, kad atlieka suverenias funkcijas². JAV šią problemą sprendžia taip: FSIA 1603 straipsnyje į sąvoką „valstybė“ yra įtraukti ir atskiri juridiniai asmenys, kontroliuojami valstybės. Taigi šiems asmenims yra taikomos tos pačios teisės normos, kaip ir valstybei. Civilinės teisės tradicijos valstybių praktika skiriasi – Vokietija atskiriems juridiniams asmenims imuniteto apskritai nesuteikia [8, p. 131–133], Prancūzija laikosi praktikos, kad svarbu ne juridinio asmens statusas, o jo atliekamos funkcijos – jei funkcijos suverenios, tai imunitetas suteikiamas.

Tarptautinė bendrija dėjo pastangas bandydama suvienodinti valstybės imuniteto teisinio reguliavimo klausimus. 1972 m. buvo pasirašyta Europos Vadovų Tarybos konvencija „Dėl valstybės imuniteto“. Konvencijoje buvo įtvirtinta pagrindinė taisyklė, kad valstybė turi imunitetą nuo užsienio teismų jurisdikcijos, ir yra pateikiamas sąrašas atvejų, kai valstybė tokio imuniteto neturi. Tačiau praėjus daugiau nei 30 metų nuo Konvencijos pasirašymo ji tapo privaloma tik 8 valstybėms, taigi Europos valstybės ne itin noriai tampa šios Konvencijos dalyvėmis, o valstybės imuniteto klausimus reglamentuoja priimdamos vidaus įstatymus bei remdamasi teismų praktika.

Dar liūdnėnis likimas ištiko JTO Tarptautinės teisės komisijos rengiamą Valstybių ir jų nuosavybės jurisdikcinių imunitetų konvencijos projektą, kuris buvo rengiamas nuo 1977 m., parengtas 1991 m. ir perduotas JTO Generalinei Asamblėjai svarstyti, tačiau iki šiol nepasirašytas, bei Tarptautinės teisės asociacijos Valstybių imuniteto konvencijos projektą, kuris taip pat nevirto valstybes įpareigojančiu dokumentu.

Valstybės imuniteto teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje

Iki 2003 m. sausio 1 d., t. y. iki naujojo Civilinio proceso kodekso įsigaliojimo, vienintelė vidaus teisės norma, reglamentuojanti valstybės imuniteto privatinuose teisiniuose santykiuose klausimus, buvo 1964 m. redakcijos LR CPK 479 straipsnio 1 dalis, nustatanti, kad pareikšti ieškinį užsienio valstybei, užtikrinti ieškinį ir nukreipti išieškojimą į užsienio valstybės turtą, esantį Lietuvos Respublikoje, galima tik kompetentingų atitinkamos užsienio valstybės institucijų sutikimu. Taigi ši teisės norma įtvirtino absoliutaus valstybės imuniteto principą. Tačiau 1998 m. sausio 5 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje, priimtoje civilinėje byloje *V. Stukonis prieš JAV ambasadą*, šią teisės normą išaiškino *contra legem* ir įtvirtino riboto valstybės imuniteto principą [9]. Kaip argumentus, pagrindžiančius tokį teisės normos aiškinimą, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad vadovaujantis istoriniu teisės aiškinimo principu, būtina atsižvelgti į pasikeitusias Lietuvos visuomenės gyvenimo ir valstybės funkcionavimo politines, ekonomines, socialines bei kitokias sąlygas, todėl Lietuva turi atsisakyti pasenusios absoliutaus valstybės imuniteto doktrinos ir, kaip dauguma pasaulio valstybių jau padarė, pereiti prie riboto valstybės imuniteto doktrinos.

Teismas konstatavo, kad Lietuvos Respublika atsisakė absoliutaus valstybės imuniteto, kadangi pati nesiremia imunitetu, kai jai užsienio teismuose yra reiškiami ieškiniai³, to-

¹ Žr. FSIA 1605 (a)(5) str., Didžiosios Britanijos valstybių imuniteto akto 5 straipsnį.

² Žr. Didžiosios Britanijos valstybių imuniteto akto 14(1) straipsnį.

³ Kaip šio teiginio pavyzdžius LAT nurodė JAV kompanijos „Mobil“ pareikštą ieškinį Niujorko apygardos teisme, taip pat užsienio valstybių asmenų Argentinos teismuose pareikštus ieškinius dėl buvusios valstybinės įmonės „Jūra“ prievolių.

dėl, vadovaujantis valstybių suverenios lygybės ir abipusiškumo principais, kitos valstybės taip pat turėtų elgtis analogiškai tais atvejais, kai joms ieškinius reiškia Lietuvos Respublikos asmenys. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad pirmosios instancijos teismas privalėjo priimti pareikštą ieškinį užsienio valstybei, kreiptis į Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją ir prašyti diplomatiniais kanalais susisiekti su JAV, kad ši valstybė išsakytų savo nuomonę dėl imuniteto taikymo nagrinėjamoje byloje. Kartu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad valstybės imunitetas nuo jurisdikcijos ir valstybės imunitetas nuo ieškinio pareiškimo yra netapačios sąvokos. Pripažinus riboto imuniteto doktriną, teismas negalėtų spręsti dėl šios doktrinos taikymo neišsiaiškinęs valstybės veiksmų prigimties, nenustatęs tam reikalingų bylos aplinkybių. Pabrėžtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pripažinęs riboto valstybės imuniteto taikymo principą, nurodė žemesnės instancijos teismui aiškintis, ar ginčo teisiniai santykiai yra reguliuojami viešosios teisės normų, ar privatinės teisės normų (t. y. ar tarp ieškovo ir atsakovo susiklostė darbo, ar valstybės tarnybos santykiai).

Kyla klausimas, kokia yra užsienio valstybės nesutikimo su ieškinio nagrinėjimu iš esmės reikšmė bei koks šio nesutikimo santykis su teisinių santykių, iš kurių kilo ginčas, pobūdžio nustatymu. Aišku, kad pirmiausia teismas turi sužinoti užsienio valstybės nuomonę dėl bylos nagrinėjimo iš esmės. Galimi trys užsienio valstybės elgesio variantai – valstybė gali nesutikti su bylos nagrinėjimu iš esmės, ji gali sutikti su bylos nagrinėjimu iš esmės, atsisakydama imuniteto, taip pat ji gali apskritai nepareikšti jokios nuomonės.

Pirmuoju atveju (t. y. jei valstybė nesutinka su bylos nagrinėjimu iš esmės ir remiasi imunitetu) teismas turi nuspręsti, ar tai yra pakankamas pagrindas pripažinti save neturint jurisdikcijos, ar reikia toliau aiškintis teisinių santykių pobūdį. Jei teismas besąlygiškai sutiktų su užsienio valstybės nuomone, tai praktiškai reikštų, kad yra vis dar taikoma absoliutaus valstybės imuniteto doktrina, tiesiog valstybė savo nesutikimą su bylos nagrinėjimu turi pareikšti ne iki ieškinio pateikimo teismui, bei jau ieškinį priėmus. Akivaizdu, kad tai nesuderinama nei su nagrinėjama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimi, nei su tarptautinės teisės doktrina. Todėl darytina išvada, kad užsienio valstybės nesutikimas su bylos nagrinėjimu iš esmės teismui, nagrinėjančiam bylą, turi būti svarbus tiek, kiek ši nuomonė yra argumentuota ir pagrįsta įrodymais, leidžiančiais spręsti dėl ginčo santykių pobūdžio. Tokią nuomonę patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 7 d. nutartis civilinėje byloje *Vilnius Property AS prieš Rusijos Federaciją* [10].

Antruoju atveju (t. y. valstybei sutinkant su bylos nagrinėjimu iš esmės) susiduriama su panašia problema – kiek toks valstybės sutikimas yra privalomas teismui, t. y. ar teismas apskritai turi spręsti imuniteto taikymo klausimą. Lietuvos civilinio proceso teisėje pripažįstama, kad teismas savo kompetencijos klausimą sprendžia *ex officio*, taigi lyg ir turėtų savo iniciatyva svarstyti, ar ginčas gali būti nagrinėjamas iš esmės. Tačiau tarptautinėje teisėje valstybės sutikimas su bylą nagrinėjančio teismo jurisdikcija yra laikomas imuniteto atsisakymu¹, taigi teismas tokį užsienio valstybės sutikimą turėtų priimti ir bylą nagrinėti iš esmės. Jei Civilinio proceso kodekse² būtų numatyta teismo galimybė atsisakyti nagrinėti bylą, labiau susijusią su kita valstybe, Lietuvos teismas galėtų atsisakyti nagrinėti bylą remdamasis *forum non conveniencie* doktrina net ir tuo atveju, jei užsienio valstybė sutiktų su šio teismo jurisdikcija³.

Trečiuoju atveju, užsienio valstybei nepareikškus savo nuomonės dėl bylos nagrinėjimo iš esmės, teismas pirmiausia susidurtų su įrodymų vertinimo problema – ar galima spręsti valstybės imuniteto klausimą remiantis tik ieškovo pateiktais įrodymais, ar valstybės imunitetas yra preziumuojamas, ar egzistuoja atvirkštinė – imuniteto nebuvimo – prezumpcija. Kaip jau buvo nurodyta anksčiau, teismas klausimą dėl savo kompetencijos sprendžia *ex*

¹ Žr., pvz., 1976 m. Europos konvencijos „Dėl valstybės imuniteto“ 2 straipsnį.

² Turimas omeny 2002 m. redakcijos Civilinio proceso kodeksas.

³ Tačiau *forum non conveniencie* doktrinos pripažinimas Lietuvoje yra atskira ir gana sudėtinga problema, todėl šiame straipsnyje detaliau nenagrinėtina.

officio, todėl jei užsienio valstybė nepareiškia savo nuomonės dėl imuniteto taikymo, teismas vis tiek turi vertinti bylos aplinkybes ir spręsti dėl ginčo teisinių santykių pobūdžio. Tokia užduotis gali būti sunki dėl to, kad šioje bylos nagrinėjimo stadijoje teismui yra žinomos tik tos aplinkybės, kurios nurodytos ieškinyje. Aišku, jei ieškovas nurodė pakankamai aplinkybių, leidžiančių manyti, kad ginčas kilo iš privatinės teisės reguliuojamų santykių, teismas vadovausis nurodytomis aplinkybėmis bei jas pagrindžiančiais įrodymais ir nuspręs, jog valstybė negali vadovautis imunitetu nagrinėjamoje byloje, todėl bylą reikia nagrinėti iš esmės. Atitinkamai, jei pateikti įrodymai bylos apie tai, kad ginčas kilo iš viešosios teisės reguliuojamų santykių, teismas nuspręs, kad jis nėra kompetentingas nagrinėti bylą, ir priims nutartį bylą nutraukti.

Tačiau kaip teismas turėtų elgtis tuo atveju, jei nurodytų aplinkybių ir pateiktų įrodymų nepakanka padaryti vienareikšmišką išvadą dėl ginčo teisinių santykių pobūdžio? Civilinio proceso kodekso 782 straipsnis numato, kad bylą nagrinėjantis teismas privalo savo iniciatyva patikrinti, ar byla teisinga Lietuvos Respublikos teismams. Jei teismui įrodymų dėl bylos teisingumo nepakanka, teismas turi teisę pareikalauti papildomų įrodymų, pagrindžiančių ieškinio pateikimo Lietuvos Respublikos teismui galimybę [2, p. 156]. Pažymėtina, kad ši teisės norma turi būti taikoma sprendžiant klausimą dėl ieškinio priėmimo, taigi galimybė ją taikyti pasirengimo civilinės bylos nagrinėjimui stadijoje yra abejotina. Tam kad būtų galima pateikti atsakymą į anksčiau pateiktą klausimą, reikia nustatyti, kam atitenka galimybės remtis imunitetu įrodinėjimo našta – t. y. ar ieškovas turi įrodyti, kad ginčas kilo iš privatinės teisės reguliuojamo santykio, ar atsakovas (užsienio valstybė) turi įrodyti, kad yra atvirkščiai. Civilinio proceso kodekso 178 straipsnyje nurodyta, kad šalis turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus ir atsikirtimus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyje civilinėje byloje *A. Cudak prieš Lenkijos Respublikos ambasada* [11] sprenddamas dėl imuniteto taikymo rėmėsi ieškovės nurodytomis aplinkybėmis ir pateiktais įrodymais, tačiau padarė išvadą, kad šie įrodymai įrodo, kad ginčas kilo iš viešosios teisės reguliuojamų santykių. Kartu teismas nurodė, kad ieškovė nepateikė įrodymų, kurie patvirtintų negalimumą Lenkijos Respublikai pasinaudoti valstybės imunitetu. Bendrosios teisės tradicijos valstybių teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, kad užsienio valstybė turi pateikti *prima facie* įrodymus, jog ji turi imunitetą nuo jurisdikcijos [12, p. 47–49]. Jei tokie įrodymai yra pateikiami, tada ieškovas privalo juos paneigti, o jei jam tai nepavyksta padaryti, laikoma, kad valstybė įrodė, kad gali remtis imunitetu. Tačiau jei valstybė nepateikia įrodymų dėl imuniteto taikymo, laikoma, jog ji negali remtis imunitetu. Tai yra logiška, kadangi jei valstybė disponuoja įrodymais, pagrindžiančiais jos teisę remtis imunitetu, jai yra sudaromos sąlygos tokius įrodymus pateikti ir perkelti įrodinėjimo našta ieškovui, tuo labiau kad toks nuomonės dėl imuniteto taikymo pateikimas pats savaime nelaikomas teismo jurisdikcijos pripažinimu ir imuniteto atsisakymu. Jei valstybė nepasinaudoja suteikta galimybe, galima laikyti, jog ji sutinka su ieškovo pozicija. Todėl manytumėm, kad tuo atveju, jei užsienio valstybė nepareiškia savo nuomonės dėl imuniteto taikymo, o iš pateiktų įrodymų negalima padaryti išvados dėl ginčo teisinių santykių pobūdžio, teismas turėtų pritaikyti valstybės imuniteto nebuvimo prezumpciją ir civilinę bylą nagrinėti iš esmės.

Pažymėtina, kad ir įsigaliojus naujos redakcijos Civilinio proceso kodeksui, valstybės imuniteto klausimai šiame kodekse liko nesureguliuoti. Taigi teismų praktika, formuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, ir toliau lieka vieninteliu šaltiniu, kuriuo gali vadovautis Lietuvos teismai, susidurdami su ieškiniais užsienio valstybėms. Be abejo, tokia padėtis yra būdinga civilinės teisės valstybių teisinėms sistemoms valstybės imuniteto teisinio reglamentavimo srityje, tačiau kitos valstybės daug anksčiau pradėjo taikyti riboto imuniteto doktriną, todėl jų teismų praktika dar labiau išplėtotą. Reikia konstatuoti, kad esamas valstybės imuniteto teisinis reglamentavimas Lietuvoje yra nepakankamas, o egzistuojanti teismų praktika kol kas nubrėžia tik pagrindines tokio reglamentavimo gaires. Todėl manytumėm, kad yra tikslinga teisės normas, reglamentuojančias valstybės imuniteto klausimus, įtvirtinti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse arba atskirame įstatyme. Toks teisinis reglamentavi-

mas gerokai palengvintų teismų darbą, teisinių santykių dalyviai galėtų iš anksto prognozuoti galimų ginčų baigtį.

Išvados

1. Riboto imuniteto doktrinos taikymo pagrindas yra valstybės veiksmų skirstymas į *acta jure gestionis* ir *acta jure imperii*. Tačiau šis skirstymas yra pernelyg nekonkretus, priklausantis nuo asmens, priskiriančio tam tikrą valstybės veiksmą pirmai arba antrai veiksmų grupei. Pažangesnis riboto valstybės imuniteto įtvirtinimo būdas egzistuoja bendrosios teisės tradicijos valstybėse – specialiu įstatymu nustatoma bendra valstybės imuniteto taisyklė ir konkretūs atvejai, kai valstybė negali remtis imunitetu.

2. Lietuvos Respublikoje riboto valstybės imuniteto doktrina yra įtvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotoje teismų praktikoje. Naujasis Civilinio proceso kodeksas valstybės imuniteto klausimo nereglamentuoja, todėl reikia konstatuoti, kad esamas valstybės imuniteto teisinis reglamentavimas Lietuvoje yra nepakankamas, o egzistuojanti teismų praktika kol kas nubrėžia tik pagrindines tokio reglamentavimo gaires. Todėl yra tikslinga teisės normas, reglamentuojančias valstybės imuniteto klausimus, įtvirtinti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse arba atskirame įstatyme. Toks teisinis reglamentavimas gerokai palengvintų teismų darbą, teisinių santykių dalyviai galėtų iš anksto prognozuoti galimų ginčų baigtį.

3. Užsienio valstybės nesutikimas su bylos nagrinėjimu iš esmės teismui, nagrinėjamam bylą, turi būti svarbus tiek, kiek ši nuomonė yra argumentuota ir pagrįsta įrodymais, leidžiančiais spręsti, koks ginčo santykių pobūdis. Jei užsienio valstybė sutinka su bylos nagrinėjimu iš esmės, teismas tokį sutikimą turi laikyti imuniteto atsisakymu ir civilinę bylą nagrinėti iš esmės.

4. Jei užsienio valstybė nepareiškia savo nuomonės dėl imuniteto taikymo, teismas *ex officio* pagal ieškovo pateiktus įrodymus sprendžia dėl imuniteto taikymo. Jei iš pateiktų įrodymų negalima daryti išvados dėl ginčo teisinių santykių pobūdžio, teismas turėtų pritaikyti valstybės imuniteto nebuvimo prezumpciją ir civilinę bylą nagrinėti iš esmės.

LITERATŪRA

1. Steinberger H. State immunity // R. Betnhardt (ed.). Encyclopedia of Public International Law. 1992. Vol. IV.
2. Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. – Vilnius, 2001.
3. Kahale G. III, Vega M. Immunity and Jurisdiction: toward a uniform body of law in actions against foreign states. Columbia Journal of International Law. 1979.
4. Singer M. Abandoning restrictive sovereign immunity: an analysis in terms of jurisdiction to prescribe. Harvard International Law Journal. 1985.
5. US Senate bill to define the jurisdiction of the US courts in suits against foreign states, the circumstances in which foreign states are immune from suit and in which execution may not be lieved on their property. International Legal Materials, 1976.
6. Schreuer C. State immunity: some recent developments. – Cambridge, 1988.
7. Broemer J. State immunity and the violation of human rights. – The Hague-Boston-London, 1997.
8. Central Bank of Nigeria case. International law reports, 1984.
9. 1998 m. sausio 5 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–1/1998 V. *Stukonis prieš JAV ambasadą*. Kategorija 1.
10. 2003 m. gegužės 7 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–566/2003 *Vilnius Property AS prieš Rusijos Federaciją*. Kategorija 45.5; 83.6.

11. 2001 m. birželio 25 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–203/2001 A. Cudak (Senkevič) prieš Lenkijos Respublikos ambasada. Kategorija 85.2; 121.
12. Walter P.-F. Foreign sovereign immunity: the questions of burden of proof. Disertacijos santrauka, 1987.

Restrictive Theory of State Immunity and its Application in The Republic of Lithuania

Doctoral Candidate Kristina Balevičienė

Law University of Lithuania

Keywords: *state immunity; the restrictive theory of state immunity; jurisdiction; acts jure imperii and jure gestionis.*

SUMMARY

Most of the states abandoned the theory of absolute immunity since the fifties. The restrictive theory of state immunity is declared in both statutory and case law. Under the restrictive theory of state immunity, the immunity of the sovereign is recognized with regard to sovereign or public acts of a state, but not with respect to private acts.

But the Civil Procedure Code of The Republic of Lithuania, passed in 1964, stated the rule of absolute immunity – the potential litigants were allowed to pursue claims in the courts against foreign states only in case of a written consent of the foreign state, the execution of the judgment in respect of foreign state's property was possible only with the same condition. This rule was the inheritance of the USSR times not matching changed social relations and political and economic state system of Lithuania.

In 1998 The Supreme Court of Lithuania made the decision in civil case V. Stukonis v. USA embassy, in which stated the restrictive theory of state immunity. The decision indicated the main landmarks of the restrictive theory such as the distinction between acta jure imperii or sovereign acts and acta jure gestionis or private, non-sovereign acts.

Though the Lithuanian case law in the field of state immunity is still scanty. Only three civil cases have reached the Supreme Court so Lithuanian courts have not faced most of the problems of applying the restrictive state immunity that the courts of other states had.

The article presents a short overview of the development of the restrictive state immunity doctrine indicating the main problems of applying the doctrine that the courts of other states were confronted of, also presenting the solutions of these problems. The article analyzes certain aspects of Lithuanian Supreme Court case law, proposes improvements of the existing legal regulation.

